

PRESEK

List za mlade matematike, fizike, astronome in računalnikarje

ISSN 0351-6652

Letnik **19** (1991/1992)

Številka 5

Strani 294-297

Marija Vencelj:

PRED PETINDVAJSETIMI LETI JE UMRL PROFESOR JOSIP PLEMELJ

Ključne besede: novice, Josip Plemelj, biografije.

Elektronska verzija:

<http://www.presek.si/19/1097-Vencelj-Plemelj.pdf>

© 1992 Društvo matematikov, fizikov in astronomov Slovenije

© 2010 DMFA - založništvo

Vse pravice pridržane. Razmnoževanje ali reproduciranje celote ali posameznih delov brez poprejšnjega dovoljenja založnika ni dovoljeno.

PRED PETINDVAJSETIMI LETI JE UMRL PROFESOR JOSIP PLEMELJ

Letos maja mineva četr stoletja od smrti človeka, ki ga nedvomno smemo imenovati očeta slovenske matematike

Profesorja Plemlja osebno nisem poznala, njegovi nekdanji učenci pa ga omenjajo pogosto in z velikim spoštovanjem. V spominu so ga ohranili kot velikega matematika, odličnega profesorja in dobrega človeka, kakor je ob dvajsetletnici Plemljeve smrti zapisal njegov najboljši učenec profesor Ivan Vidav.¹

Profesor Josip Plemelj se je rodil 11. decembra 1873 na Bledu. Zaradi očetove zgodnje smrti je v družini vladala revščina in mati je bistrega fanta le stežka poslala v ljubljanske šole. K sreči mu je matematični talent omogočil, da se je že v višji gimnaziji lahko sam vzdrževal z inštruiranjem matematike. O njegovem zgodnjem velikem talentu za matematiko govori tudi zgodba, da je komaj četrtošolec (današnji osmi razred) že pomagal gimnazijskim maturantom pri nalogah.

Že v gimnaziji (in nato vse življenje) je imel veliko veselja s težkimi konstrukcijskimi nalogami v geometriji. Iz te dobe izhaja tudi njegova izvirna konstrukcija pravilnega sedemkotnika, ki jo je sicer objavil šele 20 let kasneje. Znano je, da pravilnega sedemkotnika ni moč natančno konstruirati le z uporabo šestila in ravnila. Plemelj je z algebraično analizo našel približno konstrukcijo, ki je na moč preprosta - vse risanje je reducirano pravzaprav na devetinjenje polovice polmera sedemkotniku očrtane krožnice - pri tem pa je kar na 0.004% natančna.

Zgodaj se je začel ukvarjati tudi z višjo matematiko. Sprva brez ustrezne literature; tako je kot četrtošolec samostojno odkril vrsti za $\sin x$ in $\cos x$. Prepričan, da gre za nov dosežek, je bil močno razočaran, ko je nanju naletel v literaturi, ki mu je naslednje leto prišla v roke.

Zelo ga je zanimala tudi astronomija in naravoslovje nasploh. Tako se je po maturi 1894 odločil za študij matematike, fizike in astronomije na dunajski univerzi. Tedanji predstojnik matematične katedre prof. G. von Escherich je že prvi mesec odkril njegov izredni talent za matematiko in ga predvidel za univerzitetno kariero. Ker mu je priskrbel še Knafljevo štipendijo, je bil

¹ Profesor Ivan Vidav je ob stoletnici rojstva Josipa Plemlja napisal monografijo o njegovem življenju in delu, ob dvajsetletnici smrti pa prikupno knjižico, ki je izšla kot 5. številka XIV. letnika Preseka z željo, da predstavi tega velikega moža slovenskim osnovnošolcem in srednješolcem. Na njeni osnovi je nastal tudi tale zapis. Tako monografijo kot knjižico je še vedno moč kupiti pri Komisiji za tisk DMFA Slovenije, Ljubljana, Jadranska 19.



B. Jakac, Prof. dr. Josip Plemelj – risba 1952

razrešen tudi Plemeljev gmotni problem.

V štirih letih je Plemelj ne le diplomiral, ampak tudi z odliko doktoriral z disertacijo s področja linearnih homogenih diferencialnih enačb. Nato je leto dni prebil v Berlinu kot slušatelj profesorjev Fuchsa in Frobeniusa, eno leto pa v Göttingenu pri Kleinu in Hilbertu. Po vrnitvi na Dunaj je leta 1902 postal privatni docent za matematiko na dunajski univerzi. Štiri leta kasneje je bil imenovan za asistenta na Tehniški visoki šoli na Dunaju, leta 1907 pa je postal izredni in naslednje leto redni profesor za matematiko na univerzi v Černovicah.

Leta od 1900 do 1912 so bila Plemljeva najbolj plodna znanstvena leta. Njegova glavna matematična področja so bila diferencialne in integralne enačbe, teorija potenciala in funkcijska teorija, ukvarjal pa se je tudi z algebro in teorijo števil. Za svoje delo iz teorije potencialov je v Leipzigu leta 1911 prejel nagrado znanstvenega društva kneza Jablonowskega in na Dunaju nagrado R. Liebna dunajske akademije znanosti.

Leta pred prvo svetovno vojno in med njo so bila v stari Avstriji polna napetosti med nemškimi in drugimi narodi. Plemelja so dogajanja pritegnila in hkrati čustveno prizadela ter ga tako odvrčala od znanstvenega dela. Ker je bil izrazito protiavstrijsko usmerjen, je bil leta 1917 konfiniran najprej na Moravsko in nato na Dunaj, ki ga vse do konca vojne ni smel zapustiti.

Po vojni, ki je prinesla razpad avstroogrške monarhije, je profesor Plemelj videl svoje mesto v delu za svoj narod. Bil je eden od ustanoviteljev slovenske univerze leta 1919 v Ljubljani, postal njen prvi rektor in bil imenovan za rednega profesorja za matematiko. Na tedanji filozofski in kasneje na naravoslovni fakulteti je vzgajal slovenske matematike in fizike (pa tudi študente tehnike) še dobrih 40 let.

Njegovi nekdanji učenci vedo povedati, da je bil odličen predavatelj. Imel je tisti posebni dar, ki ni prav pogost, da je znal tudi najtežje pojme razložiti tako, da so se poslušalcem zdeli preprosti in lahki. Bilo je, kot da matematika med njegovimi predavanji na novo nastaja.

Profesor Plemelj je bil dopisni član treh akademij: Jugoslovanske akademije znanosti in umetnosti, Srbske akademije znanosti in Bavarske akademije. Redni član Slovenske akademije znanosti in umetnosti je bil od njene ustanovitve dalje.

Plemljeva odločitev leta 1919 za tedaj provincialno Ljubljano, v kateri je bil kot znanstvenik osamljen, je vsekakor pomenila žrtev za njegovo znanstveno kariero. Kljub temu se je ponovno enako odločil leta 1928, ko je odklonil vabilo graške univerze, da bi tam prevzel katedro za matematiko. Bila pa je ta odločitev velikega pomena za novo ljubljansko univerzo in neprecenljive

vrednosti za slovensko matematiko. Skromno zahvalo velikemu učitelju izpričujejo Prešernova nagrada leta 1954, častni doktorat Univerze v Ljubljani in dva spomenika, postavljena ob stoletnici njegovega rojstva: eden na njegovem rodnem Bledu in drugi pred glavno stavbo ljubljanske univerze. Država Slovenija pa letošnje leto proglašaja za *Plemljevo leto*.

Marija Vencelj